

ADAM HAVLÍK

Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, Česká republika

e-mail: adam.havlik@ustrcr.cz

Securitas Imperii 38 (1) 2021: 146–172

<https://doi.org/10.53096/SFEW4109>

**Žádám o vyslovení absolutního zákazu.
Odbor zahraničního tisku jako součást informační politiky
ministerstva vnitra***

Abstrakt

Studie se zabývá útvarem federálního ministerstva vnitra (FMV), který měl v 70. a 80. letech 20. století na starosti kontrolu zahraničního tisku, oficiálně objednávaného z ciziny československým státem nebo individuálně importovaného jeho občanům. Zahraniční tisk a šíření informací v něm obsažených představovaly pro vládnoucí Komunistickou stranu Československa (KSČ) potenciální riziko, a proto podléhal poměrně přísné kontrole. V rámci Státní bezpečnosti (StB) dohlížel nad tiskovinami směřujícími do země tzv. odbor zahraničního tisku (OZT). Jeho zaměstnanci pracovali mj. v utajení na poštách, kde prověřovali balíčky se zahraničními časopisy a knihami a závadné tituly vyřazovali z oběhu. Podíleli se tak na cenzuře a usměrňování toku informací, aby byl v souladu s představami vládnoucí KSČ. Studie se zaměřuje na mechanismy, na kterých stálo fungování tohoto odboru. Zároveň sleduje i personální složení OZT a s ním i sociální profil těch, kteří se podíleli na jeho chodu.

Klíčová slova:

cenzura, zahraniční tisk, odbor zahraničního tisku (OZT), federální ministerstvo vnitra (FMV), Státní bezpečnost (StB), informační tok, komunismus, Československo

* Tato studie je výstupem standardního grantového projektu GAČR 19-11164S *Tisková politika v období tzv. normalizace*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Ústavu pro studium totalitních režimů.

I request issuing of an absolute Ban
**Foreign Press Department of the Czechoslovak Federal Ministry
of the Interior**

Abstract

The paper deals with the topic of one particular department of the Czechoslovak Federal Ministry of Interior (FMV), which was in charge of the control over the foreign press in the 1970s and 1980s. This included foreign magazines, officially ordered by the Czechoslovak state but also individually imported press or books. The foreign press and the dissemination of the information contained in it posed a potential risk to the ruling Czechoslovak Communist Party (KSČ), and therefore its import was subject to a relatively strict control. As part of the State Security (StB), the so-called Foreign Press Department (OZT) supervised printed matter imported into the country. Among other things, his employees worked undercover at post offices, where they inspected packages with foreign magazines and books and removed „suspicious“ titles from circulation. They thus participated in censoring and directing the flow of information so that it was in line with the Communist Party’s ideas. The study focuses on the mechanisms on which the everyday work of the department was based. At the same time, it follows the personnel and the social profile of those who participated in its operation.

Keywords:

censorship, foreign press, Foreign Press Department (OZT), Federal Ministry of Interior (FMV), State security (StB), information flow, communism, Czechoslovakia

Informace jsou neuralgickým bodem reálného socialismu, celý organismus společnosti reaguje poplašeně na každou neusměrněnou informaci, okamžitě ji obklopuje dohady a přijímá ji jako signál poruchy v totálním řízení.¹

K důležitým rysům československého bezpečnostního aparátu před rokem 1989 patřila cenzurní činnost a regulování toku informací tak, aby byly v souladu s představami vládnoucí komunistické strany. Týkalo se to i přílivu informací ze zahraničí, nesoucích z pohledu tehdejších politických elit diverzní potenciál. Potřeba zvýšené kontroly v této oblasti přišla v období tzv. normalizace: zatímco konec 60. let přinesl krátké, ovšem poměrně citelné uvolnění poměrů a Československo se v oblasti výměny informací otevíralo okolnímu světu, po potlačení reformního procesu invazí vojsk Varšavské smlouvy mělo naopak nové vedení zájem kontakty s okolním světem, tedy hlavně s nesocialistickými zeměmi, z ideologických důvodů omezovat.

Jedním z útvarů, jehož činnost v rámci struktur ministerstva vnitra spočívala v práci s informacemi, resp. s jejich vyhodnocováním a propouštěním do země, byl i odbor zahraničního tisku (OZT) ministerstva vnitra. Předkládaná studie mapuje organizační vývoj tohoto útvaru a především mechanismy, na kterých stál jeho každodenní provoz. Zároveň sleduje i personální složení OZT a s ním i sociální profil těch, kteří se podíleli na jeho chodu. Odbor zahraničního tisku se sice řadil početně k menším útvarům, ovšem jeho význam pro československou cenzurní soustavu byl nesporný. Tím spíše je překvapující fakt, že dosud byl odbor v kontextu výzkumu cenzurních mechanismů státněsocialistického Československa opomíjen.²

Co se týče archivních pramenů, materiály odboru zahraničního tisku spravuje Archiv bezpečnostních složek (ABS), prozatím ve formě přírůstků bez systematického uspořádání do archivního fondu. Několik desítek kartonů obsahuje převážně návrhy na vyslovení zákazů pro jednotlivé tituly ze 70. a 80. let. Některé aspekty související s organizačním vývojem odboru zachycují archiválie z uspořádaných fondů, jako je např. fond Sekretariát ministra vnitra, informace k personálním záležitostem pak poskytují personální spisy příslušníků ministerstva vnitra či jejich osobní evidenční karty. Vedle ABS lze relevantní

1 ŠIMEČKA, Milan: *Obnovení pořádku*. Atlantis, Brno 1990, s. 52.

2 Dosud nebyla zpracována studie, jež by se činností odboru soustavněji zabývala. Zmínku o spolupráci odboru s tiskovými úřady nenajdeme ani v zevrubné monografii kolektivu kolem Petra Šámala, věnující se fenoménu cenzury od poloviny 18. století do současnosti. Viz JANÁČEK, Pavel – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – WÖGERBAUER, Michael a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Ústav pro českou literaturu AV ČR – Academia, Praha 2015.

prameny k činnosti útvaru dohledat i v Národním archivu ve fondu Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI), resp. Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI).³

„Prehistorie“ odboru zahraničního tisku začala nedlouho po roce 1948, kdy se již kontrole dovážených tiskovin ze strany nově etablované diktatury dostávalo systematické pozornosti.⁴ Od roku 1953 tvořila stěžejní pilíř československé cenzurní soustavy Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD), jež záhy po svém založení přešla pod ministerstvo vnitra.⁵ V rámci jejích struktur působilo i oddělení provádějící kontrolu zahraničních tiskovin došlých poštou a „buržoazních časopisů“ dovážených do Československa přes Poštovní novinovou službu (PNS).⁶ Vzorem pro založení podobného útvaru se stal, tak jako obvykle v případě vývoje čs. bezpečnostního aparátu a cenzurní soustavy, Sovětský svaz. Delegace v čele s tehdejším vedoucím ideologického oddělení Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) Karlem Hoffmanem se inspirovala způsoby, které při kontrole zahraničních knih a časopisů provádělo sovětské Hlavní ředitelství pro ochranu státního tajemství v tisku pod Radou ministrů SSSR (Glavlit).⁷ V roce 1967 nahradila Hlavní správu tiskového dohledu jako klíčový československý cenzurní orgán Ústřední publikační správa (ÚPS), a to v souvislosti s přijetím nového tiskového zákona, legalizujícího existenci předběžné cenzury.⁸ Problematiku kontroly zahraničního tisku tam měl ve své gesci IV. odbor,⁹ a to do června 1968, kdy byla ÚPS zrušena. Do konce roku 1969 byl IV. odbor ÚPS v likvidaci a v lednu 1970 jej začlenilo do svých struktur federální ministerstvo vnitra (FMV).¹⁰ Konkrétně byl odbor zahraničního tisku (znovu) zřízen 5. ledna na základě rozkazu ministra vnitra ČSSR Jana Pelnáře k *zajištění působnosti ministerstva vnitra ČSSR na úseku dovozu a rozšiřování zahraničního tisku a prostředků hromadného pů-*

3 Za poskytnutí fotokopií materiálů uložených v Národním archivu patří autorovo poděkování Mgr. Petru Andreasovi, Ph.D.

4 Rok 1948 je sice zásadním zlomem, ovšem např. kontrola korespondence ze zahraničí probíhala ze státobezpečnostních důvodů i během období tzv. třetí republiky. Viz POVOLNÝ, Daniel: Operativní technika a StB. *Securitas imperii*, 2003, č. 10, s. 106–129, konkrétně na s. 111–117.

5 Hlavní správa tiskového dohledu začala působit v srpnu 1953 a již v září toho roku byla organizačně začleněna pod MV. Blíže BARTA, Milan: Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968. *Securitas Imperii*, 2003, č. 10, s. 7–8.

6 ABS, f. Hlavní správa tiskového dohledu ministerstva vnitra (dále jen 318), sign. 318/8–10, organizace, složení a počty HSTD – ÚPS centrály i poboček za rok 1966 (nedatováno). Jednalo se konkrétně o II. oddělení I. odboru HSTD.

7 ABS, přír. č. 416, k. 1, zpráva o využití sovětských zkušeností při kontrole obsahu zahraničních tiskovin, 12. 5. 1983.

8 Viz BARTA, Milan: *Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968*, s. 17–18.

9 ABS, f. 318, sign. 318/8–10, organizace, složení a počty HSTD – ÚPS centrály i poboček za rok 1966 (nedatováno).

10 Tamtéž, stanovisko k návrhu na nové organizační uspořádání služby prověrky korespondence, 7. 3. 1983.

sobení.¹¹ Krycí název útvaru od jeho založení v roce 1970 zněl IV. odbor, od srpna 1979 pak IV. odbor Sboru národní bezpečnosti (SNB). Po téměř celá 70. a 80. léta existoval odbor samostatně a byl podřízen přímo náměstkovi ministra vnitra.¹² Začlenění OZT do jiných útvarů zabývajících se prověřováním korespondence se projednávalo v roce 1983, ovšem tento organizační krok (mělo se jednat o útvar, který by vznikl spojením OZT s dílčími odbory Správy zpravodajské techniky a Technické správy FMV) zůstal pro převažující nesouhlas pouze v rovině návrhu.¹³ OZT tak uhájil svou pozici samostatného útvaru podřízeného bezprostředně náměstkovi MV. Takto odbor působil až do léta 1988, v srpnu přešel v rámci velké reorganizace ve strukturách ministerstva vnitra pod Správu zpravodajské techniky SNB s krycím názvem IV. odbor.¹⁴ Definitivní konec útvaru přišel v únoru 1990 a kopíroval zánik celé Státní bezpečnosti (StB) na základě rozkazu nového ministra vnitra Richarda Sachera.¹⁵

Činnost odboru zahraničního tisku vymezovaly organizační řády útvaru, které byly vydány v letech 1971 a 1980.¹⁶ Pokud bychom měli hlavní náplň činnosti IV. odboru charakterizovat jednou větou, spočívala v zadržování ideologicky „závadných“ periodických i neperiodických tiskovin. Při „záchytu“ titulů označených jako nepřípustné odbor prostřednictvím náčelníka navrhoval písemné zákazy jejich dovozu. U periodik směřoval OZT své návrhy na tiskový úřad: od roku 1969 to byl Český úřad pro tisk a informace, od roku 1980 po reorganizaci pak Federální úřad pro tisk a informace.¹⁷ Tiskový úřad tedy návrhy odboru zahraničního tisku schvaloval a vydával posléze v případě potřeby samotné rozhodnutí o zákazu dovozu konkrétního titulu. U neperiodických tiskovin komunikoval OZT podobným způsobem s ministerstvem kultury. Pod návrhy na vyslovení zákazu se vždy podepisoval náčelník odboru. Rozhodnutí o záka-

11 ABS, f. Organizační a vnitřní správa IV. díl (A 6/4), inv. j. 1262, Rozkaz ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 3 ze dne 5. ledna 1970. Zřízení odboru zahraničního tisku MV ČSSR.

12 Od roku 1970 do roku 1988 šlo postupně o Miloslava Košnara (1970–1973), Miroslava Vanička (1973–1985) a Rudolfa Šubrtu (1985–1988).

13 ABS, přír. č. 416, k. 1, informace o 4. jednání komise pro posouzení návrhu na novou organizaci služby P[rověrky]K[orespondence], 23. 6. 1983.

14 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra X. díl (A 2/10), inv. j. 164, Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 12/1988 ze dne 22. 7. 1988. Zřízení útvarů federálního ministerstva vnitra a útvarů podřízených federálnímu ministerstvu vnitra.

15 Tamtéž, inv. j. 217, Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 16/1990 ze dne 31. 1. 1990. Zrušení útvarů federálního ministerstva vnitra, útvarů Sboru národní bezpečnosti – složky Státní bezpečnosti podřízených federálnímu ministerstvu vnitra a zřízení útvarů federálního ministerstva vnitra.

16 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra VI. díl (dále jen A 2/6), inv. j. 30, Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 30/1971 ze dne 12. 5. 1971. Organizační řád odboru zahraničního tisku federálního ministerstva vnitra. Dále tamtéž, f. Sekretariát ministra vnitra VII. díl (A 2/7), inv. j. 190, Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 22/1980 ze dne 31. 7. 1980. Organizační řád odboru zahraničního tisku Sboru národní bezpečnosti.

17 Ke genezi obou institucí viz např. BEDNAŘÍK Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Grada, Praha 2019, s. 331–332 a 356–357.

zech dovozu a rozšiřování periodických a neperiodických publikací se přitom formálně vztahovalo k dobové legislativě, jež dovoz tiskovin upravovala: v případě tiskového úřadu podle zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, a posléze č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace, u ministerstva kultury podle zákona č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací. Pokud se zaměříme na ideologické odůvodnění činnosti odboru, měl se dle dobových směrnic zaměřit zejména na díla, která svým obsahem: *narušují mírové soužití národů, podněcují k válce, šíří válečnou propagandu nebo válečnou psychózu anebo schvalují páčání válečných zločinů, hlásají národnostní, etnickou, rasovou nebo náboženskou zášť, hanobí národ, rasu a přesvědčení skupiny obyvatel, hanobí Československou socialistickou republiku nebo jiný stát světové socialistické soustavy a jejich představitele, vedou k pobuřování proti Československé socialistické republice a proti jejím společenským nebo přátelským vztahům k jiným státům, šíří poplašnou nebo nepravdivou zprávu, ohrožují mravnost, podněcují k páčání trestného činu, trestný čin schvalují nebo vychvalují jeho pachatele, jsou zaměřeny proti politické a ideové linii státu a Komunistické strany Československa, ohrožují čest a práva československých občanů nebo jejich socialistické soužití.*¹⁸

Takto formulované body umožňovaly postihnout velmi širokou škálu tiskovin. V podstatě identickými směrnicemi se měly řídit i další státní orgány podílející se v praxi na cenzurní činnosti a oběhu informací. Jednalo se např. o celníky, kteří na hraničních přechodech prováděli kontroly dovozu. Vedle ekonomických aspektů, jako byla výměra cla a různých poplatků, se zboží importované do ČSSR (včetně tiskovin, gramofonových desek atd.) stávalo i předmětem ideologické kontroly.¹⁹

Kontrola oficiálně objednaného zahraničního tisku

Významnou oblastí působnosti OZT byla kontrola zahraničního periodického tisku. V té odbor úzce spolupracoval s Českým, později Federálním úřadem pro tisk a informace. Na oficiální objednávání a dovoz tisku z nesocialistické ciziny byly v Československu v období normalizace každoročně vyčleňovány devizové prostředky a rozhodující slovo při vyjednávání o dovozu konkrétních periodik měl tiskový úřad. Seznam institucí ode-

18 ABS, f. A 2/6, inv. j. 30, Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 30/1971 ze dne 12. 5. 1971. Organizační řád odboru zahraničního tisku federálního ministerstva vnitra.

19 Archiv města Plzně, f. Celnice Plzeň, NAD 1167, přír. č. 1316, Příkazy, směrnice, vyhlášky, 1976–1990, Směrnice o provádění vyhlášky FMZO č. 59/1980 Sb. § 7 odst. 2 a zákona č. 133/1970 Sb. § 20 písm. b, ze 7. 6. 1983.

bírajících zahraniční tisk byl poměrně široký. Mezi největšími pravidelnými odběrateli co do objemu přidělených prostředků byly Státní knihovna, Knihovna akademie věd, Ústav technického rozvoje a informací a Ústav vědeckých lékařských informací, dále sem patřily i další vědecké a odborné instituce, ale i stranické orgány atd. V roce 1982 bylo na seznamu oficiálních odběratelů zahraničního tisku skrze objednávkové řízení více než 70 resortů a oprávněných organizací, a to pouze pro českou část federace.²⁰

Celý proces probíhal v napětí mezi třemi požadavky. Zaprvé šlo o potřebu československého státu mít informace o aktuálním dění v okolním světě. Vedle zahraničních novin a časopisů zaměřených na politiku a společenská témata šlo o neméně důležitou odbornou literaturu z oblasti exaktních či společenských věd, literaturu technického rázu atd. Přísun podobné literatury byl pro řadu odvětví československé vědy klíčový, protože seznamoval tuzemské experty a vědce s děním na mezinárodním vědeckém poli a přinášel jim nejnovější poznatky.

Dále vstupoval do hry ekonomický faktor. Vzhledem k tomu, že československá koruna nebyla konvertibilní na světovém trhu, muselo se za import ze zemí mimo východní blok platit tvrdými měnami, což se týkalo i nákupu tiskovin. Protože tuzemské politické vedení a ekonomičtí experti prosazovali (zejména od konce 70. let) z obav před narůstajícím zadlužením spíše antiimportní politiku,²¹ bylo hospodaření s devizovými prostředky pod drobnohledem státu. Objednávání zahraničního tisku se stalo poměrně nákladnou záležitostí. Jestliže začátkem 70. let se celkový devizový objem pro účely objednávek vyšplhal na cca 35 milionů korun, ve druhé polovině 80. let již překročil hranici 50 milionů.²² Proto se v materiálech k importu tiskovin objevuje často motiv efektivního hospodaření s přidělenými prostředky. Bedlivě se sledoval kupříkladu stav remitendy – pokud byla příliš vysoká, přestalo se konkrétní periodikum objednávat.

Třetím a velmi důležitým faktorem byla již zmíněná snaha o ideologickou kontrolu a zamezení šíření informací, které by mohly mít negativní vliv. Důslednost kontroly tisku se lišila podle druhu tiskovin. Vzhledem k množství objednaných zahraničních titulů „buržoazního tisku“ zasílaného do Československa procházela zevrubnější kon-

20 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Federální úřad pro tisk a informace (dále jen FÚTI), k. 72, rozdělení dovozního limitu pro rok 1982 v Kčs na nákup periodického tisku z kapitalistických zemí v obvodu ČSR (nedatováno).

21 PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. II. díl (1945–1992)*. Doplněk, Brno 2009, s. 690.

22 NA, f. Český úřad pro tisk a informace (dále jen ČÚTI), k. 113, návrh na koordinaci dovozu zahraničního tisku, 22. 6. 1971. Dále tamtéž, f. FÚTI, k. 72, informace o objednávkovém řízení na rok 1987 a ochraně politických zájmů při dovozu a rozšiřování periodického tisku z nesocialistických zemí v ČSSR v roce 1986. Příloha č. I. Přehled objednávek zahraničního periodického tisku z N[e]S[ocialistických]Z[emí] v roce 1986, 1987 (blíže nedatováno).

trolou asi třetina z nich. Zatímco společenskovední periodika byla, vzhledem k jejich „ideodiverznímu potenciálu“, pod mnohem větším drobnohledem, odborná literatura z oblasti exaktních věd, lékařské a technické časopisy, kde se vůbec neobjevovaly politicky exponované články, touto formou kontroly neprocházely.²³ Výkyvy v celkovém množství „závadného“ zahraničního tisku odrážely dění na mezinárodní politické scéně a nelze je oddělit od kontextu studené války. Jako příklad lze uvést dvouciferný nárůst „závadnosti“ zahraničních titulů na počátku 80. let, související s protestním hnutím v Polské lidové republice a událostmi s ním spojenými, či s invází sovětské armády do Afghánistánu, kterou západní svět od počátku velmi ostře odsuzoval.²⁴ Také dění v domácí politice se v určitých momentech silněji odráželo v práci příslušníků OZT. V rámci své rutinní práce se měli více zaměřovat na nežádoucí obsah importovaného tisku např. v období stranických sjezdů, různých oslav a výročí atd. Obecně je možné říci, že zejména první fáze tzv. normalizace byla obdobím zvýšené, úzkostnější kontroly tiskovin.²⁵

Vedle institucí, které oficiálně odebíraly zahraniční tisk na základě povolení, je třeba zmínit ještě individuální abonenty. Tuto skupinu tvořili lidé, kteří se snažili zajistit si přísun zahraničního tisku vlastní iniciativou. Ekonomický aspekt zde nehrál takovou roli, protože si ho dotyční opatrovali na vlastní pěst. Jednalo se např. o majitele devizových účtů, osoby, jimž byly poštou zaslány z ciziny tiskoviny na náklady odesílatele (např. vědeckou či jinou institucí, která s dotyčným udržovala kontakt, příbuznými či přáteli v zahraničí), lidi, kteří měli zajištěno předplatné zahraničních časopisů atd. Jejich počínání se samozřejmě nevyhnulo státní kontrole. Z dochovaných materiálů tiskového úřadu lze rekonstruovat bezprostřední zkušenosti předplatitelů zahraničního tisku s cenzurou, na jejímž provozu se podílel i odbor zahraničního tisku. Častý motiv v písemných reakcích rozhořčených abonentů představoval fakt, že jim byla konkrétní vydání objednaných periodik jednoduše zabavena bez sdělení důvodu. Informace o tom, že byl na příslušnou tiskovinu vydán zákaz distribuce, tedy ze strany čs. státu přicházely spíše až po urgencích těch, kteří žádali vysvětlení. Tak tomu bylo např. u spisovatele a cestovatele Miroslava Zikmunda, jemuž bylo po roce 1969 pro jeho postoje během Pražského jara znemožněno veřejně vystupovat. Patřil k odběratelům známého

23 ABS, přír. č. 416, k. 1, zápis z jednání subkomise vytvořené za účelem posouzení návrhu na začlenění IV. odboru SNB do organizace služby prověrky korespondence, 28. 3. 1983.

24 ABS, přír. č. 259, k. 7, zpráva o vyhodnocení plnění plánu IV. odboru SNB za rok 1980, 27. 11. 1980.

25 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, předloženo 14. 3. 1977. Nárůst počtu zákazů vydaných na zahraniční tisk byl na přelomu 60. a 70. let enormní, v roce 1970 se oproti předchozímu roku jejich celkový počet více než zdesateronásobil (přes 7000 oproti 703 z roku 1969). NA, f. ČŮTI, k. 118, zpráva o zákazech dovozu a rozšiřování zahraničního tisku za rok 1970, únor 1971.

cestopisného časopisu *National Geographic*. Na konci 70. let sepsal stížnost, protože stejně jako další čs. občané nikdy neobdržel několik (dohromady sedm) vydání z let 1971–1975. Řada dalších výtisků mu nebyla doručena ani v 80. letech.²⁶ Jiná periodika ovšem byla zabavována s mnohem vyšší frekvencí. Jistý předplatitel amerického společenského magazínu *Time* si koncem roku 1989 stěžoval, že od léta toho roku obdržel pouze zlomek objednaných čísel (tři čísla z dvaceti vydaných).²⁷ Podobné zkušenosti však zakoušel mnohem širší okruh lidí odebírajících tiskoviny z „kapitalistické ciziny“.

Různé stupně zákazů

Ve stupních zákazů, které OZT u jednotlivých výtisků oficiálně objednaných zahraničních periodik navrhoval pro Český, resp. později Federální úřad pro tisk a informace, existovala určitá hierarchie, reflektující závažnost jejich obsahu z ideologického pohledu. Odstupňování zákazů dle jejich závažnosti s sebou neslo i důležitý hierarchizující moment z hlediska přístupu k informacím v samotném mocenském centru, protože k některým tiskovinám měli přístup pouze členové nejužšího stranického vedení. U pravidelně vycházejícího tisku se ve druhé polovině 70. let v praxi užívaly tyto tři stupně: Nejzávažnější z nich představoval tzv. **absolutní zákaz**. Týkal se tiskovin, které měly hrubě urážet generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky, a tyto byly uvolňovány pouze jemu.²⁸ Tento stupeň zakazu byl vyslovován spíše výjimečně, obvykle se jednalo o čísla v řádu jednotek ročně. Příkladem periodika, které si vysloužilo nejvyšší možný stupeň zakazu, bylo mimo jiné i vydání italského deníku *La Repubblica* z 18. prosince 1987. V reakci na odstoupení Gustáva Husáka z pozice generálního tajemníka KSČ otiskl článek, jenž se k osobnosti dosavadního šéfa československých komunistů vyjadřoval velmi kriticky: Husák v něm byl dokonce přirovnán (za své počínání po roce 1969) k někdejšímu norskému premiérovi Vidkunovi Quislingovi, nechvalně proslulému kolaborantstvím s nacistickým Německem.²⁹

Vyslovený **zákaz I. stupně** byl používán mnohem častěji než první uvedený. Určoval, že konkrétní tiskovina byla k dispozici jen pro vybrané funkcionáře a instituce uvedené ve speciálních seznamech (přesný název zněl *Seznam funkcionářů a institucí, kterým je uvolňován buržoazní tisk, i když jeho obsah je v rozporu s chráněnými zájmy nebo*

26 NA, f. ČÚTI, k. 73, stížnosti na nedoručování zahraničního tisku 1982–1990.

27 Tamtéž, dopis V. F. z 18. 12. 1989 adresovaný Federálnímu úřadu pro tisk a informace.

28 Do roku 1975, kdy úřad zastával Ludvík Svoboda a Gustáv Husák zatím pouze pozici generálního tajemníka, se jednalo o dvě osoby, později, kdy obě funkce sloučil ve svých rukou druhý jmenovaný, pouze o jednu.

29 ABS, přír. č. 495, k. 3, absolutní zákaz dovozu a rozšiřování zahraničního periodického tisku z 28. 12. 1987.

porušuje mezinárodní smlouvy). V roce 1977 zahrnoval seznam jednotlivé členy předsednictva ÚV KSČ a jeho kandidáty, dva členy sekretariátu, tajemníka ÚV Komunistické strany Slovenska (KSS), vedoucí jednotlivých oddělení ÚV KSČ, několik ministrů (vnitřní, zahraničních věcí a spravedlnosti), náčelníka hlavní politické správy při ministerstvu národní obrany (MNO), ústřední ředitele Československého rozhlasu a televize (včetně ředitelů jejich slovenských složek a ředitele zahraničního vysílání), České tiskové kanceláře (ČTK), šéfredaktora *Pravdy* (slovenská obdoba deníku *Rudé právo*) a zahraniční novináře s patřičnou akreditací. Kromě jednotlivců byly do seznamu zahrnuty i vybrané instituce, vedle ústředních výborů KSČ a KSS i Federální shromáždění, čtyři ministerstva (zahraničních věcí, vnitřní, národní obrany a zahraničního obchodu), Český a Slovenský úřad pro tisk a informace, Čs. rozhlas a Čs. televize, redakce 17 periodik (od *Rudého práva* po *Květy*), některé součásti Československé akademie věd (ČSAV) a stranických škol, dvě knihovny, zastupitelské úřady cizích států a několik dalších institucí. Spíše úsměvné je i výslovné zařazení Gusty Fučíkové na konec seznamu, té však měl být posílán pouze západoněmecký polobulvární časopis *Stern*.³⁰ Seznam institucí a osob, jimž byl doručován tisk, na který se jinak vztahoval zákaz, nebyl od počátku definitivní a tiskový úřad mohl, na základě žádosti, okruh předem prověřených a odsouhlasených odběratelů rozšířit.³¹

Zákaz II. stupně platil za nejméně závažný a tiskoviny do něj spadající byly obvykle uvolňovány pro interní potřeby institucím, které je oficiálně odebíraly, nikoliv však pro soukromé osoby a veřejné knihovny. Aby bylo zajištěno omezení přístupu k nežádoucím informacím, měly se tyto organizace řídit zvláštními pokyny. Jednotlivé výtisky, jež se do institucí dostaly na základě objednávek, byly označovány značkami s římskými číslicemi, které signalizovaly stupeň zákazu, a lidé, kterým procházel rukama, měli povinnost se zahraničním tiskem zacházet důvěrně a neposkytovat jej dále.³²

Ve druhé polovině 70. let se okruh odběratelů jinak nedostupných tiskovin měl dle nově přijatých opatření o něco rozšířit. Důvod tohoto kroku souvisel s reakcí československého státu na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která se nesla v duchu zlepšování vztahů mezi východním blokem a západními státy. Ve vládním usnesení reagujícím na závěrečný akt konference se ČSSR zavázala dovážet vybrané tiskoviny pro volný prodej do tuzemských interhotelů a několika prodejen Poštovní novinové

30 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, Příloha č. III, předloženo 14. 3. 1977.

31 NA, f. FÚTI, k. 72, dopis ředitele III. odboru Federálního úřadu pro tisk a informace Františka Tesaře místopředsedovi Ústředního výboru národní fronty ČSSR Tomáši Trávníčkovi, 9. 10. 1984.

32 Tamtéž, metodický pokyn pro odběratele zahraničního tisku zařazené do Seznamu oprávněných odběratelů, 1988 (blíže nedatováno).

služby (v Praze, Karlových Varech, Brně a Bratislavě), přičemž k vyřazení byly určeny pouze ty výtisky, u nichž byl vysloven zákaz prvního stupně.³³ Praxe ovšem za těmito závazky značně pokulhávala, jak ukazuje stížnost jistého čs. občana z druhé poloviny 80. let: *Ve věku informatiky je na konci 20. století naprosto paradoxní, že např. v jediné prodejně PNS tohoto druhu v Praze [v Jungmannově ulici] se po celé týdny nedostane ani jednou exemplář tak významných deníků jako třeba Le Monde nebo Financial Times či Süddeutsche Zeitung. Pokud se objeví, je to zcela sporadicky. Přitom jde navíc o úzký výběr, který si neurčili čtenáři. Dokonce se není možno ani dovědět, proč to či ono číslo chybí – ani v době rozšířené veřejné informovanosti.*³⁴

Zákazy ve zmíněných třech stupních dle závažnosti, které určovaly okruhy čtenářů, mezi něž se mohly objednávané tiskoviny šířit, byly uplatňovány na jednotlivá vydání příslušných novin či časopisů. Odstupňování zákazů přitom prošlo jistým vývojem, kdy se během 70. let změnilo jejich označení a definice.³⁵ Vedle výše uvedených zákazů existovala ještě jedna kategorie, postihující periodika jako taková. Šlo o tzv. **obecný zákaz**, jenž se používal v případech, kdy periodikum jako celek svou povahou *trvale přináší závadné materiály*.³⁶ Jako typický příklad tiskoviny, která se ocitla mezi plošně zakázanými tituly, lze uvést italský časopis *ALBO blitz*. Šlo v podstatě o evropskou obdobu amerických „pánských magazínů“ typu *Playboy* či *Penthouse*, populární na starém kontinentu především v 80. letech. Dá se předpokládat, že např. československými celníky na hraničních přechodech či při kontrole poštovních zásilek byl časopis vzhledem k obsahu zabavován po celou dobu jeho existence, ovšem v roce 1986 se dočkal oficiálního obecného zakazu na návrh OZT, schválený tiskovým úřadem.³⁷ Celkově patřila pornografie jako žánr k přísně posuzovaným a k vůbec nejzakazovanějším. Z dílčí kartotéky periodik, spadajících pod obecný zákaz rozšiřování, která se dochovala pro období let 1970–1981, můžeme vysledovat několik nejčastějších/nejběžnějších kategorií odůvodňujících konkrétní zakazy. Nejvíce z nich se týkalo právě časopisů „pornografického zaměření“, dále emigrantských časopisů a periodik podporujících

33 ABS, sb. Usnesení vlády ČSSR, inv. j. 428, Usnesení vlády ČSSR č. 216 ze dne 26. srpna 1976 o rozpracování závěrů Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.

34 NA, f. ČÚTI, k. 73, dopis Š. S. z 31. 7. 1988 adresovaný Ústřednímu výboru KSČ, oddělení sdělovacích prostředků.

35 Materiály z roku 1969, kdy IV. odbor ještě patřil pod ÚPS uvádějí I. stupeň, II. stupeň a III. stupeň zakazu, kdy se římská I. rovnala absolutnímu zakazu. Od období let 1977–1978 se používala stupnice „AZ“ (absolutní zákaz) – I. stupeň – II. stupeň.

36 NA, f. ČÚTI, k. 118, zpráva o zákazech dovozu a rozšiřování zahraničního tisku za rok 1970, únor 1971 (blíže nedatováno).

37 ABS, přír. č. 495, k. 3, žádost o vyslovení obecného zakazu na časopis *ALBO blitz*, 13. 5. 1986 (celé znění žádosti viz příloha č. 2).

„sionismus a agresi Izraele“ a poté tiskovin „trockistických“. V 80. letech se k nim výrazněji připojily tiskoviny vydávané polskou Solidaritou.³⁸

Vedle „záhytu“ obsahově „závadných“ časopisů a novin z ciziny zpracovávali zaměstnanci odboru zahraničního tisku svodné informace ze zahraničního tisku, které náčelník odboru předkládal vedoucím představitelům státu.³⁹ V rámci informačního toku na ministerstvu vnitra směřovaly svodky i k rukám náměstků ministra, na Vysokou školu SNB, Hlavní výbor KSČ federálního ministerstva vnitra a na operativní správy Státní bezpečnosti (Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli, ekonomická kontrarozvědka, Správa kontrarozvědky v Bratislavě atd.).⁴⁰

Vzhledem k enormnímu množství kontrolovaných periodických tiskovin (vedle těch oficiálně objednaných i zasílaných individuálně do ČSSR) nebylo možné komunikovat mezi tiskovým úřadem a ministerstvem vnitra kvůli každému titulu zvlášť. První z nich tak od odboru zahraničního tisku přebíral hlášení (šlo o denní hlášení, zasílané obvykle v periodicitě tří týdnů) o nedávno vyšlých a OZT zkontrolovaných zahraničních titulech, obsahujících potenciálně nežádoucí informace. Společně s názvy titulů byl v hlášení i výtah jejich konkrétních problémových pasáží. K tomu obvykle náčelník OZT připojil souhrnný návrh na vyslovení zákazu pro všechna zmíněná vydání.⁴¹ Materiály došlé z ministerstva vnitra tiskový úřad evidoval do svých statistik. Zároveň měl dobrý přehled o konkrétních problematických pasážích vyskytujících se v zahraničním tisku. Na základě toho pak ČÚTI/FÚTI sám příslušné zákazy včetně jejich stupně vydával, obvykle zpětně (a hromadně) za určité časové období. Pokud bychom měli na tomto místě zhodnotit spolupráci OZT s tiskovým úřadem, odbor zahraničního tisku plnil pro druhou jmenovanou instituci především roli „očí“, kdy vyhledával potenciálně „nebezpečné“ tiskoviny, analyzoval je, v případě přesvědčení o jejich „závadnosti“ je jeho zaměstnanci fyzicky vyřazovali z oběhu a navrhovali u nich další postup (vyslovení zákazu). Tiskový úřad poté již spíše formálně vykonával samotný cenzurní akt tím, že vydával písemné zákazy odvolávající se na příslušné zákony. O tom, že obě složky pracovaly v identickém ideologickém rámci, svědčí i následující citace, shrnující jejich spolupráci a spolupráci odboru zahraničního tisku s ministerstvem kultury (MK): *Rovněž spolupráce se státními orgány, kterým odbor zahraničního tisku navrhuje vyslovení*

38 NA, f. ČÚTI, k. 48–54, evidenční kartotéka zakázaných titulů zahraničních periodik 1970–1981.

39 ABS, přír. č. 495, k. 4, informace o výsledcích činnosti odboru zahraničního tisku FMV od r. 1970 do r. 1972, předloženo 4. 7. 1973. Své vlastní statistické přehledy a zprávy o zákazech distribuce zahraničního tisku předkládal tiskový úřad ústřednímu výboru KSČ.

40 ABS, přír. č. 416, k. 2, jednacích protokolů Odboru zahraničního tisku 1981, 1982.

41 NA, f. FÚTI, k. 76, 3. odbor. Denní hlášení FMV o závadových článcích v zahraničním tisku (podklad pro zásah FÚTI), prosinec 1986 – leden 1987.

*zákazu rozšiřování závadných zahraničních tiskovin (ČÚTI, S[lovenský]ÚTI, MK ČSR, MK SSR) je na velmi dobré úrovni. Dosud nedošlo k případu, že by tyto orgány měly na určitou tiskovinu jiný názor, nežli předpokládal návrh odboru zahraničního tisku.*⁴²

Neperiodický tisk a individuální dovoz

Ke klíčovému činností odboru patřilo i prověřování „závadnosti“ jednotlivých titulů neperiodického tisku, tedy hlavně knih dovážených a zasílaných individuálně do ČSSR. Dovážených neperiodických tiskovin se netýkala hierarchie zákazů vydávaných Českým a později Federálním úřadem pro tisk a informace, jako tomu bylo u časopisů či novin. Místo tiskového úřadu mělo zakazy u knih v gesci po právní stránce ministerstvo kultury. Na základě návrhů odboru zahraničního tisku vyslovovalo u jednotlivých titulů jednoduše zákaz dovozu a rozšiřování. Tato hodnotící a evidenční praxe se týkala hlavně nových či čs. orgánům dosud neznámých titulů vydaných v zahraničí. Vedle toho se v tuzemském cenzurním provozu ustálila již v 50. letech praxe indexů zakázané literatury,⁴³ jejichž vliv na podobu dostupné knižní produkce během tzv. normalizace opět zesílil.⁴⁴ K návrhům na vyslovení zákazu, které putovaly z OZT na resort kultury, se obvykle přidávaly i stručné analýzy jednotlivých děl v rozsahu od několika odstavců až po několik stránek. Obsahovaly obvykle základní údaje (jméno autora, rok a místo vydání, název nakladatele), stručnou anotaci knihy, vedle toho i několik citovaných pasáží dokládajících její „závadnost“ a často i závěrečnou charakteristiku. Zde se objevovala ustálená řada pojmů: texty mohly podle cenzorů vyzařovat nebo obhajovat *buržoazní, protimarxistické, protisovětské, protisocialistické* či *revizionistické* postoje a názory či mít *pornografický* ráz.

Podobně jako u novin a časopisů, ani prověřování do Československa došlých knih nebylo zcela dokonalé, resp. v silách k tomu určených pracovníků. Část z nich přitom působila přímo na Ředitelství mezinárodní poštovní přepravy, kde měla přednostní přístup k posuzovaným tiskovinám. Podle propočtů vycházelo ke kontrole na jednoho zaměstnance OZT začátkem 70. let denně v průměru 1 200 zásilek!⁴⁵ Co se týče celko-

42 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, předloženo 14. 3. 1977. Příloha č. II. Zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů odboru zahraničního tisku FMV.

43 ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009, s. 219–465.

44 TÝŽ: V zájmu pracujícího lidu. Literární cenzura v době centrálního plánování a paralelních oběhů. In: JANÁČEK, Pavel – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – WÖGERBAUER, Michael a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, s. 1174–1175.

45 ABS, přír. č. 495, k. 4, Informace o výsledcích činnosti odboru zahraničního tisku FMV od r. 1970 do r. 1972, předloženo 4. 7. 1973.

vého množství kontrolovaných zásilek, pohybovalo se každoročně v řádech milionů. V letech 1970–1972 evidovaly statistiky ročně cca 4,3 až 4,9 milionu zásilek, jež prošly systematickou kontrolou, v roce 1982 zkontrolovali k tomu vyčlenění pracovníci OTZ cca 6,5 milionu „tiskovinových zásilek“, z nichž bylo přes 200 tisíc vyřazeno, tedy asi 3 %.⁴⁶ Denně tak pracovníci kontrolovali v průměru obsah 24 000 zásilek!⁴⁷ U neperiodických publikací vzniklo ve stejný rok přes 200 „charakteristik“, sloužících jako podklady pro vyslovení jejich zákazu.

Tabulka č. 1

Statistický přehled o výsledcích činnosti odboru zahraničního tisku v letech 1970–1972

	1970	1971	1972
Počet zkontrolovaných tiskovinových zásilek	4 360 000	4 900 000	4 673 500
Z toho počet vyřazených zásilek	158 747	280 000	325 000
Počet zkontrolovaných doporučených zásilek	527 080	530 000	594 000
Počet zkontrolovaných knih	150 000	190 000	270 000
Z toho náboženských knih	51 000	60 000	54 300
Počet zkontrolovaných magnetofonových pásek, gramofonových desek, filmů a diapositivů	kontrola prováděna nebyla	45 000	62 000
Počet zkontrolovaných titulů objednaného „buržoazního“ tisku	22 400	31 000	36 395
Z toho „závadných“ titulů novin a časopisů	7 402	12 694	14 546
Počet zkontrolovaných nových knižních titulů	1 250	1 620	1 555
Z toho „závadných“ knižních titulů	254	404	593
Počet stránek provedených překladů z „buržoazního“ tisku	610	1 450	1 626

Zdroj: ABS, přír. č. 495, k. 4, Informace o výsledcích činnosti odboru zahraničního tisku FMV od r. 1970 do r. 1972, předloženo 4. 7. 1973

Takto vysoká čísla a požadavky kladené na zaměstnance znemožňovaly stoprocentní účinnost kontroly. Vzhledem k enormnímu množství titulů, jež podle statistik denně procházely, je vysoce pravděpodobné, že prověřování řady z nich se stávalo spíše

⁴⁶ ABS, přír. č. 416, k. 1, hodnocení morálně politického stavu u IV. odboru v roce 1982, 11. 1. 1983.

⁴⁷ Tamtéž, zpráva o provedení rozboru pracovní činnosti IV. odboru FMV ze 14. 2. 1982.

formalitou či muselo probíhat pouze namátkově. Této domněnce nahrává i fakt, že se kontrola netýkala jen samotných tiskovin, ale i dalších médií. Pracovníci OZT neprověřovali totiž jen knihy či časopisy, ale i gramofonové desky, magnetofonové pásky, fotografické filmy a diapozitivy.⁴⁸ V menším množství se dochovaly i písemné materiály, vztahující se ke konkrétním hudebním nahrávkám. Návrhy na „zákaz“ tak byly vysloveny ze strany odboru zahraničního tisku např. pro album politicky angažovaného německého písničkáře Wolfa Biermanna *Das Geht Sein' Sozialistischen Gang* z roku 1977⁴⁹ či v případě eroticky laděného duetu Serge Gainsbourgha a Jane Birkinové *Je t'aime moi non plus* z roku 1969.⁵⁰ Bez zajímavosti není, že provokativní píseň vzbudila v době svého vydání velké pohoršení i v zemích západní Evropy, kde byla hojně odsuzována a cenzurována. Ruku v ruce s technickým rozvojem přibývaly časem i další nosiče podléhající kontrole. V 80. letech to byly zejména videokazety. Na jejich boom tak musel reagovat i OZT a podle všeho neprobíhalo jejich začlenění mezi sledovaná média zcela bezproblémově. Z jednání náčelníka odboru z roku 1985 vyplývá, že vyslovování zákazů na videokazety nebylo mezi zainteresovanými resorty tehdy zcela dořešeno.⁵¹

Dalším způsobem importu tiskovin, který byl podroben systematické kontrole, byl jejich fyzický převoz přes hranice. Hraniční přechody tak můžeme vedle pošty počítat k neuralgickým bodům, kde docházelo k prověřování do Československa došlých knih a periodik. Odbor zahraničního tisku přitom spolupracoval přímo s celními orgány a odděleními pasové kontroly (OPK), jež s importovanou literaturou přicházely do styku zpravidla jako první. Orgány pasové kontroly měly k dispozici seznamy zakázaných tiskovin obsahující publikace, jež neměly být propuštěny dále. Známé tituly, jako byl slavný historický román Borise Pasternaka *Doktor Živago*, Škvoreckého *Tankový prapor* či emigrantské časopisy *Svědectví*, odebírali příslušníci OPK rovnou a zasílali je pak OZT k uložení, případně se s nimi dále pracovalo jako s důkazním materiálem při trestním stíhání. Tituly, u kterých si nebyli jisti, zda jsou, či nejsou „závadné“, pak zasílali na odbor zahraničního tisku k posouzení. Dobrý příklad obojího nám poskytují komunikace mezi náčelníkem oddělení pasové kontroly Folmava a OZT z druhé polo-

48 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, Příloha č. II. Zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů odboru zahraničního tisku FMV, předloženo 14. 3. 1977.

49 Biermann v 50. letech odešel dobrovolně do Německé demokratické republiky, ovšem tamějšímu režimu se stal pro svou angažovanost a své politické smýšlení nepohodlným. Na turné v Německé spolkové republice (během kterého vzniklo zmíněné album jako záznam koncertu v Kolíně nad Rýnem) byl v roce 1977 zbaven východoněmeckého občanství.

50 ABS, přír. č. 259, k. 1, žádost o vyslovení zákazu dovozu a rozšiřování u gramofonové desky ve smyslu § 4 zákona č. 94/1949 Sb., 19. 11. 1971.

51 ABS, přír. č. 495, k. 4, zápisy ze štábu náčelníka, 1985. Zápis z jednání štábu náčelníka IV. odboru SNB dne 29. 10. 1985.

viny 80. let: V příloze zasílám 2 ks publikace, které byly odebrány na OPK Folmava dne 21. 10. 1987 stát[nímu] příslušníkovi USA [...]. Publikace s názvem „Martina“ je vedena v indexu zakázaných tiskovin. Druhá publikace s názvem „While Reagan slept“ není uvedena v indexu a zasílá se k posouzení.⁵² Pokud byly zaslány tituly opravdu posuzovateli z řad OZT shledány nežádoucími, nebyly již navráceny původním vlastníkům. Naopak nežádavé tituly měly být (alespoň podle předpisů) zasílány na adresu majitele.

Jaký byl osud nepovolených publikací, které byly zabaveny a nedostaly se k původnímu adresátovi? Obvykle byly předávány pro *studijní účely vedení federálního ministerstva vnitra, vedoucím stranickým představitelům, stranickým institucím a některým součástem FMV.*⁵³ V některých případech pak byly zasílány zpět odesílatelům v zahraničí, někdy dokonce ničeny skartací. Pokud šlo o případy protistátní činnosti vyšetřované Správou vyšetřování StB, předával jejím příslušníkům OZT publikace, které měly sloužit jako důkazní materiál dokumentující trestnou činnost nebo nepřátelské aktivity. Odbor však nefungoval v tomto smyslu jen zpětně jako článek pro zajišťování důkazního materiálu, ale jednotlivým krajským správám StB poskytoval i „signální“ poznatky o adresátech, jimž byly zahraniční tiskoviny doručovány. Tyto informace mohly naopak sloužit jako prvotní podnět pro zahájení vyšetřování dotyčného.⁵⁴ Činnost sledovaného IV. odboru MV se částečně překrývala s aktivitami dalších složek ministerstva vnitra. Kontrolu korespondence jako takové měla v popisu práce např. Správa zpravodajské techniky.⁵⁵ Její příslušníci prověřovali běžnou listovní korespondenci, tedy dopisy občanů Československa.⁵⁶ Pokud zaznamenali v listovních zásilkách ze zahraničí materiál, který měl posuzovat OZT, předávali jej dále.⁵⁷ Oblast vnitrostátní korespondence však do zájmové oblasti odboru zahraničního tisku nespádala.

Jak již bylo naznačeno výše, cenzurní mechanismy, jako byla kontrola pošty a vyřazování „závadných“ časopisů či knih, vyvolávaly přirozeně reakce nespokojených občanů. Ti tak nesehrávali pouze pasivní roli recipientů cenzurních zásahů, ale někteří dokázali (buť v konfrontaci s byrokratickým aparátem státních orgánů neměli většinou šanci uspět) své stížnosti poměrně otevřeně ventilovat. K požadavkům směřujícím v první

52 ABS, přír. č. 495, k. 3, odebrané publikace – zaslání, 23. 10. 1987. Knihy *Martina* je o naší slavné tenistce – emigrantce Martině Navrátilové, *While Reagan slept* jsou satirické eseje strefující se do prezidentství Ronalda Reagana.

53 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, předloženo 14. 3. 1977.

54 Tamtéž, zpráva o výsledcích kontroly zahraničních tiskovin došlých do ČSSR z kapitalistických států v letech 1977–1980, 17. 4. 1981.

55 V letech 1969–1977 Správa zpravodajské techniky, 1977–1988 Správa výkonné zpravodajské techniky a 1988–1990 Správa zpravodajské techniky SNB.

56 POVOLNÝ, Daniel: *Operativní technika a StB*, s. 106–129.

57 ABS, přír. č. 495, k. 4, směrnice po vzájemnou součinnost mezi IV. odborem FMV a 2. odborem VI. správy FMV z 29. 3. 1972.

instanci na poštovní úřady, případně i na tiskový úřad či na ministerstvo vnitra⁵⁸ patřilo např. to, aby byli jednotlivci o cenzurních zásazích, které se jich týkaly, důkladně písemně informováni, aby ze zakázaných čísel časopisů byly vyjímány pouze závadné části a zbytek byl zaslán adresátovi nebo aby byly tiskoviny vráceny odesílateli.⁵⁹ Komunikace mezi občany a státem v tak citlivé oblasti, jako byla cenzura, byla ovšem obecně velmi neprůhledná a domoci se uspokojivé odpovědi bylo v řadě případů nad síly jednotlivců. Extrémní je v tomto ohledu úsilí Augustina Navrátila, známého představitele katolického disentu, jenž si získal pověst bojovného občanského aktivisty a neodbytného kverulanta. Jeho snaha o získání vysvětlení, proč nemůže do Československa dovážet náboženskou literaturu, zahrnovala vytrvalé zasílání stížností a opakované urgencye na řadu adres, od tiskového úřadu přes celní správu a Ředitelství mezinárodní poštovní dopravy.⁶⁰ Právě pošta představovala specifický prvek ztěžující přístup k objednaným tiskovinám, a to nejen kvůli cenzuře samotné. I když např. ze zahraničí zasílaný časopis či kniha prošly cenzurním sítím a byly shledány nezávadnými, neznamenalo to automaticky, že se bez problémů dostanou k rukám adresáta. Existovalo poměrně vysoké riziko, že jej zaměstnanci pošty odcizí, což se v mnoha případech i dělo...⁶¹

Struktura OZT

Na konci 60. let, kdy ještě odbor zahraničního tisku spadal pod Ústřední publikační správu, stál v jeho čele od 1. ledna 1968 občanský zaměstnanec František Jirsa, původně vyučený elektromechanik. Působil již v 50. letech na Hlavní správě tiskového dohledu, takže oplýval bohatými zkušenostmi z cenzurní praxe. Naopak problematickou se ukázala skutečnost, že neovládal cizí jazyky, což bylo v kontextu útvaru, který vedl, poněkud paradoxní.⁶² V lednu 1970 nahradil Jirsu⁶³ v čele odboru (nyní již začleněného

58 Vzhledem k tomu, že odbor zahraničního tisku pracoval konspirativně a jeho pracovníci nepřicházeli do přímého styku s občany, kterým např. kontrolovali poštu, nesměřovaly rozhořčené stížnosti přímo adresně na něj. Viz *ABS*, přír. č. 495, k. 4, hodnocení morálně politického stavu IV. odboru SNB v roce 1983, 16. 2. 1984.

59 Tamtéž, zápisy ze štábu náčelníka, 1985. Zápis z jednání štábu náčelníka IV. odboru SNB dne 30. 4. 1985. Příloha č. 2. Poznatzky z agendy týkající se zahraničních tiskovin.

60 Komunikace Augustina Navrátila ve věci dovozu náboženské literatury zahrnovala patrně i několik otevřených dopisů, adresovaných nejvyšším představitelům státu v čele s prezidentem Gustávem Husákem. Viz *NA*, f. ČÚTI, k. 73, 3. odbor, stížnosti na nedoručování zahraničního tisku 1982–1990. „Otevřený dopis č. 3 o nabytí, vlastnění a rozšiřování periodických i neperiodických publikací v ČSSR“, 24. 3. 1985.

61 Krádeže na poště jako běžnou praxi otevřeně zmiňuje v korespondenci z 80. let i tehdejší šéf Ředitelství mezinárodní poštovní dopravy Praha 120. Viz tamtéž, dopis ředitele Jaroslava Šebka ve věci „Zásilků časopisů ze zahraničí“ z 6. 9. 1982.

62 *ABS*, f. Personální spisy příslušníků MV, personální spis Františka Jirsy ev. č. 5667/21.

63 Jirsa zůstal i nadále na OZT, a to ve funkci zástupce náčelníka, později jako náčelník 1. oddělení odboru.

do struktur federálního ministerstva vnitra) pplk. Bohumil Merhaut, původním povoláním lesní inženýr. Ten vstoupil do komunistické strany stejně jako jeho předchůdce těsně po skončení druhé světové války v létě 1945 a do služeb ministerstva vnitra v roce 1958. V 60. letech působil u kontrarozvědky a v roce 1970 se stal náčelníkem OZT. K tomu mu dopomohlo kromě jazykových znalostí (francouzština, němčina, angličtina)⁶⁴ i jeho počínání v letech 1968–1969 a loajalita k novému politickému vedení v letech nastupující normalizace.⁶⁵ Pozici náčelníka opustil v roce 1984 v hodnosti majora, odešel do důchodu a místo po něm převzal jeho zástupce plk. Josef Šalanský, vzděláním vyučený strojní zámečnick.⁶⁶ Po reorganizačních změnách na konci 80. let, kdy přešel odbor pod Správu zpravodajské techniky SNB a nestál v přímé podřízenosti k náměstkovi ministra vnitra, se do jeho vedení dostal v říjnu 1988 mjr. Petr Burda.⁶⁷

Kromě vedení, tedy náčelníka a jeho zástupce, se odbor skládal ze sekretariátu, jenž měl v gesci administrativní chod odboru (v roce 1974 došlo k jeho přeměně na vnitřní skupinu, aniž by se dramaticky změnila náplň činnosti) a dvou výkonných útvarů. První oddělení bylo umístěno na dnešním Senovážném (tehdy Gorkého) náměstí v Praze, přímo v budově Ředitelství mezinárodní poštovní přepravy. Provádělo kontrolu zahraničních tiskovinových zásilek (kromě dopisů). Bylo rozděleno na několik pracovních skupin podle jednotlivých teritoriálních úseků, na které se zaměřovaly: např. germánský, anglický atd. Druhé oddělení sídlilo rovněž v Praze v jedné z budov PNS na Vinohradské třídě, odkud se expedovaly oficiálně objednané zahraniční tiskoviny.⁶⁸ Jeho hlavním úkolem byla soustavná kontrola obsahu objednaného zahraničního tisku („buržoazní tisk“) dováženého do ČSSR Poštovní novinovou službou. Teprve po kontrole zaměstnanci IV. odboru MV jej mohla PNS dodávat oficiálním odběratelům. Odbor zahraničního tisku zde tedy tvořil jakousi prvotní instanci v procesu propouštění informací, protože již na této úrovni se rozhodovalo, do jakého okruhu čtenářů se nakonec konkrétní vydání příslušného periodika dostane.

Početně představoval odbor zahraničního tisku v měřítku ministerstva vnitra spíše menší útvar. Ve srovnání s jednotlivými centrálními správami MV (rozvědka, vnitřní či

ABS, f. Osobní evidenční karty (dále jen OEK), osobní evidenční karta Františka Jirsy, evidenční číslo pracovníka 637001.

64 Tamtéž, osobní evidenční karta Bohumila Merhauta, číslo osobní známky 141508.

65 ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, personální spis Bohumila Merhauta ev. č. 6667/24.

66 Tamtéž, personální spis Josefa Šalanského ev. č. 4064/30. Stejně jako v případě jeho předchůdce Bohumila Merhauta souvisel konec působení Josefa Šalanského v čele odboru s odchodem do důchodu.

67 ABS, f. OEK, osobní evidenční karta příslušníka MV Petra Burdy, číslo osobní známky 162818.

68 Konkrétně se jednalo o dům č. p. 1896/46, který byl postaven ve 20. letech 20. století nakladatelstvím Orbis.

vnější kontrarozvědka), které měly tabulkově stovky příslušníků,⁶⁹ byl OZT nepoměrně méně početný. V 70. a 80. letech měl průměrně 40 pracovníků, přičemž 1. oddělení bylo v tomto směru silnější než 2. oddělení, a to v poměru přibližně 3–4 ku 1. Tabulkový stav na OZT zůstával po ustálení na začátku 70. let prakticky stejný. V kontrastu s tímto neměnným stavem ovšem dynamicky rostla agenda odboru (množství kontrolovaného materiálu se do roku 1983 zvýšilo o více než 50 %!). Na OZT působili jednak příslušníci Sboru národní bezpečnosti, jednak občanskí pracovníci. Zatímco prvně jmenovaní byli „plnohodnotnými“ členy SNB, kteří složili přísahu a měli služební hodnost, občanskí pracovníci měli jiný status a pro ministerstvo vnitra pracovali na základě smluv. Poměr příslušníků SNB a občanských pracovníků nebyl na OZT konstantní. Např. v březnu 1977 bylo na odboru dohromady 40 pracovníků, pět ve vedení odboru a ve vnitřní skupině, 28 na 1. oddělení a sedm na 2. oddělení. Z tohoto počtu bylo 17 příslušníků SNB (11 mužů a 6 žen) a 12 občanských pracovníků – referentek a 11 občanských pracovníků pomocných služeb.⁷⁰ Ve druhé polovině 70. a v první polovině 80. let se pak na odboru průběžně zvyšoval počet příslušníků SNB na více než 50 % počtu tabulkových míst.⁷¹

Celkový přehled pozic na odboru poskytují údaje z roku 1983:

vedení odboru (náměstník a jeho zástupce)

vnitřní skupina (referent, referent-hospodář a řidič-kurýr)

1. oddělení (náměstník oddělení, 3 vedoucí starší referenti specialisté, 3 starší referenti specialisté, 10 starších referentů, 2 technici VI. stupně B a 9 techniků VII. stupně)

2. oddělení (1 vedoucí starší referent-specialista, 3 starší referenti specialisté, 2 starší referenti a 1 referent)

Většina pracovníků odboru zahraničního tisku zastávala pozice samostatných referentů, kteří se podíleli na kontrole a vyhodnocování knih, časopisů, případně dalších médií. Vedle nich působili na odboru manuální pracovníci, kteří vykonávali pomocné práce (doprava kontrolovaných zásilek, samotné jejich otevírání a zavírání atd.). Kvalifikačním předpokladem pro pracovníky na pozici referentů byla v první řadě dobrá znalost cizích jazyků. Svě jazykové schopnosti využívali především při analýze

69 MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter: *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2012, s. 135.

70 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, předloženo 14. 3. 1977.

71 ABS, přír. č. 259, k. 1, hodnocení morálně-politického stavu příslušníků IV. odboru SNB v roce 1979, předloženo 11. 1. 1980; tamtéž, přír. č. 416, k. 1, hodnocení morálně-politického stavu u IV. odboru SNB, předloženo 11. 1. 1983.

kontrolovaných tiskovin, ovšem pomoci příslušníků OZT využívaly i další útvary ministerstva vnitra, např. při překladech odborné literatury, již samotné ministerstvo odebíralo.⁷²

Vzhledem ke specifickým předpokladům pro práci na odboru představovaly případně kádrové změny potenciální hrozbu pro jeho efektivní fungování. Největší personální krizí si útvar prošel na samém začátku vlastní existence, když řada lidí ze služeb jeho předchůdce (ÚPS) v turbulentním období let 1968–1969 odešla. Proto při doplňování početních stavů na počátku 70. let sáhlo v tomto případě ministerstvo vnitra i po lidech, kteří měli stranické tresty, museli odejít z operativních útvarů MV či byli vyloučeni z komunistické strany, ale vzhledem k *jejich značným znalostem o práci rozvědky [...] a o práci kontrarozvědky zůstali pracovat v rámci ministerstva vnitra.*⁷³ Na druhou stranu během „ostré“ fáze tzv. normalizace rostl tlak na propouštění pracovníků, kteří se jeví jako politicky nespolehliví.⁷⁴ Na odboru zahraničního tisku tak vládlo napětí mezi požadavky na kádrovou „bezproblémovost“ a potřebou kvalifikovaných sil (především co se jazykové výbavy týkalo) zajišťujících hladký provoz instituce. Tuto situaci dobře ilustruje případ šesti občanských pracovníků vyškrtnutých v roce 1970 z komunistické strany pro *pasivitu, nebo proto, že pod vlivem sdělovacích prostředků nepochopily nutnost vstupu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR.*⁷⁵ Skutečnost, že ještě v roce 1977 na odboru působily, pramenila z jejich jazykových znalostí (čtyři z nich uměly tři „západní“ jazyky, jedna dokonce čtyři). Podle zprávy, která shrnovala činnost OZT a jeho kádrovou situaci, proti nim neměla být *vyvozována žádná další opatření* a měly být nahrazovány, jak budou odcházet do důchodu.⁷⁶

Potenciální kandidáty, kteří měli rozšiřovat řady pracovníků OZT, hledalo ministerstvo vnitra v 70. letech např. v univerzitním prostředí. Na československých vysokých školách tak docházelo k verbování jazykově nadaných studentů. Tato snaha však byla dlouhodobě spíše neefektivní. Nízká úspěšnost v náboru mezi vysokoškolskou mládeží byla přičítána i jisté konkurenci z řad jiných institucí. Např. podniky zahraničního ob-

72 ABS, přír. č. 495, k. 4, zápisy ze štábu náčelníka, 1985. Poděkování náčelníka Ústřední nemocnice SNB a Vojsk ministerstva vnitra Praha za spolupráci při zajišťování špičkové odborné literatury a za překladatelskou pomoc, 23. 5. 1985.

73 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, předloženo 14. 3. 1977.

74 Čistka v řadách ministerstva vnitra byla, stejně jako vně represivního aparátu, spojena s výměnou stranických legitimací. Ke konci roku 1970 přestalo být členy KSČ více než 3500 příslušníků SNB. Viz BARTA, Milan – KALOUS, Jan – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel: K organizační struktuře Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti Československé (socialistické) republiky v letech 1945–1989. In: KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci.* Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2009, s. 26–27.

75 ABS, přír. č. 293, k. 1, zpráva o činnosti a plnění hlavních úkolů IV. odboru FMV, předloženo 14. 3. 1977.

76 Tamtéž.

chodu nabízely jazykově zdatným absolventům vysokých škol mnohem atraktivnější podmínky. Dalším „konkurentem“, jemuž se hodili jazykově vybavení vysokoškoláci, byla čs. rozvědka.⁷⁷ Při získávání nových posil tak museli kádroví pracovníci vybírat spíše z ostatních útvarů ministerstva vnitra než z externích zdrojů. I proto se OZT potýkal s nepříznivou věkovou strukturou a každý odchod do důchodu znamenal ztrátu, kterou nebylo jednoduché nahradit. Zajímavý byl odbor zahraničního tisku i z hlediska genderu. Zatímco na jiných útvech ministerstva vnitra (především na těch operativních) obvykle výrazně převažovali muži,⁷⁸ u OZT tomu bylo naopak. V roce 1983 tvořily ženy téměř dvě třetiny všech jeho pracovníků.⁷⁹ Z dostupných dat k pohlaví, vzdělání a kvalifikovanosti lze sestavit profil „typického“ pracovníka odboru. Jednalo se o ženu se středním nebo vyšším vzděláním, ovládající na slušné úrovni minimálně jeden, ale často dva a více světových jazyků.⁸⁰

Závěr

Odbor zahraničního tisku, působící prakticky po celá 70. a 80. léta jako samostatný útvar státobezpečnostních složek federálního ministerstva vnitra, úzce spolupracoval s tiskovým úřadem a spolupodílel se na realizaci informační politiky československého státu před rokem 1989. Ač nevelký z hlediska počtu zaměstnanců, plnil důležité úkoly v oblasti cenzury zahraničních tiskovin. Jednak působil přímo při Československé poště, kde jeho pracovníci systematicky kontrolovali tiskoviny došlé ze zahraničí a „závadné“ knihy či výtisky periodik zabavovali prakticky ihned poté, co došly do ČSSR. Jednak zastával odbor svou roli i v oblasti importu tiskovin přes hraniční přechody, když spolupracoval s celními orgány na posuzování „závadnosti“ převážených knih a časopisů. Ačkoliv byla činnost OZT většinové společnosti neznámá a jeho pracovníci nepůsobili veřejně, jejich zásahy pociťovaly v období normalizace jak instituce, tak i jednotlivci odebírající zahraniční tisk. Nejčastěji tomu tak bylo kvůli zabavování tiskovin, jež obsahovaly z pohledu dobových ideologů nevhodné informace. Kromě přímých

77 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra IX. díl (A 2/9), inv. j. 595, zpráva o systému řízení a morálně politickém stavu odboru zahraničního tisku FMV z 6. 3. 1979.

78 Zde se počítalo s nasazením v „ostrých akcích“, vyžadujících velké fyzické vypětí. Ženami se naopak obsazovaly především štábní funkce, kde takové nebezpečí obvykle nehrozilo.

79 ABS, přír. č. 416, k. 1, kontrolní zpráva o plnění dříve přijatých opatření na úseku řídicí činnosti a morálně politického stavu odboru zahraničního tisku SNB, 11. 8. 1983. Podobné zprávy hovoří i o dalších specifikách, plynoucích z převahy ženských pracovníků. Jednak to byl častý odchod na mateřskou dovolenou, který komplikoval kádrovou situaci, ale též častější krátkodobé absence na pracovišti, k nimž přispívala nemocnost jejich dětí a nutnost se o ně starat.

80 Analýzy vycházejí z údajů obsažených v osobních evidenčních kartách a personálních spisech více než třiceti dohledaných lidí působících na OZT v 70. a 80. letech.

cenzurních zásahů poskytoval IV. odbor MV rovněž i souhrnné informace ostatním státním orgánům dohlížejícím na distribuci tisku stejně tak jako vysokým představitelům komunistické strany. Zároveň jeho existence a postavení ukazuje úzké propojení Státní bezpečnosti a dalších institucí, které stály za systematickým omezováním toku informací proudícího do Československa z okolního světa.

Příloha č. 1 – Návrh na vyslovení zákazu dovozu a distribuce, vydaný na knihu Josefa Škvoreckého *Příběh inženýra lidských duší* (1977)

PŘÍBĚH INŽENÝRA LIDSKÝCH DUŠÍ

Autor: Josef Škvorecký

knihy přiložena 2x

Vydavatel: 68 – Publishers Corporation Toronto Kanada 1977

Autor knihy československý emigrant Josef Škvorecký je znám svým antikomunistickým a protisovětským postojem. Kniha se skládá ze dvou dílů.

V úvodu knihy se autor snaží představit nám sebe v úloze „intelektuálního světáka, který na veškeré problémy kolem sebe hledí z úžasného nadhledu svých nedocenených schopností“.

Autor se snaží ve svém nenávistném postoji ke všemu pokrokovému pomlouvat naše socialistické zřízení a Sovětský svaz, jeho životní úroveň a také ostatní socialistické státy. Nezapomíná na urážky předních představitelů státu a na urážky Bezpečnosti. Pro dokreslení jeho nenávislného postoje uvádíme některé pasáže z uvedené knihy.

Např. na str. 121 se říká: „Takže mistře, jak jsem povídal: znám se s Husákem. Dobře se s ním znám. Když jsem byl naposled v Praze, sešli jsme se, tajně of course, a mám to všechno od něj. Hraje takovou hru s Moskvou. Vydát váš román, nebude problém“. „Ale moje jméno je na tom indexu“. „Vydáte ho pod jiným jménem.“ Pokusím se mu vysvětlit, že obsah mého díla by neprošel pod žádným jménem. „Když řeknu Gustovi, Gusta poručí“. Mávne rukou. „Všechno je dohodnuté. To se jen tak prezentuje masám. Všechno je olrajt. V naprostém pořádku“.

Ve druhém dílu ve snaze pošpinit naši Bezpečnost, vypráví autor příběh emigranta Ctibora Totha, který prý byl obviněn, že zůstal na Západě, přesto, že se den před tím vrátil do Československa. Rozhovor pokračuje dále na ministerstvu vnitra. Na str. 45: „Já teď vše opakoval, on (vyšetřující orgán MV) mě opět mlčky vyslechl a řekl, že jelikož jsem v Praze a ne v Londýně, jde snad o omyl. Opravil jsem ho, že jde určitě o omyl, a on to připustil. „Jak ovšem mohlo dojít k takovému omylu?“ zeptal jsem se. Odpověděl, že k omylu došlo v Londýně, protože zprávu dostali z čs. velvyslanectví, a že to vyšetří. „Dáte potom do Rudého práva opravu?“ Chtěl jsem vědět. Chvilí jsem měl dojem, že mně znovu požádá, abych to zopakoval, protože velmi dlouho mlčel. Poté však pravil: „Soudruhu, dívejte se na to takhle. Těch několik lidí, kteří vás osobně znají, si uvědomí, že to není pravda, že zrádce nejste. Ti co vás neznají a co si úvodník přečtou, na ty to bude mít dobrý pedagogický dopad“... „Já dámy a pánové přímo cítil, že si přeje, abych byl raději v tom Leedsu, že je to vlastně ode mě drzost, že tam nejsem. Začal jsem se bát a tehdy jsem ještě nevěděl čeho“.

„A měl pravdu“, řekne hostitel. „Vždyť vy jste svou existencí v Praze popíral spolehlivost, ne-li dokonce pravdivost údajů stranického tisku“.

V dalším se autor na příběhu C. Totha snaží čtenáře přesvědčit o tom, že „situace intelektuálů při naší současné politice je zoufalá“. Hovoří o pronásledování, odposleších apod. Tvrdí, že všechny tyto formy tzv. útisku nutí valnou většinu inteligence k odchodu do zahraničí.

V další části knihy na str. 60–69 líčí pisatel vulgárním způsobem život pracujících v Sovětském svazu. Obviňuje je z naprosté nevědomosti, neschopnosti a zejména alkoholismu. Na str. 61 např. uvádí: „Kuda do Guma?“ Soudruh jenom ukázal palcem za sebe a pravil: „Sleduj múžikov“, což jsem si vysvětlil tak, že ze všech stran budou do místního Gumu proudit soudruzi. A jak tak jdu, asi 20 metrů od prvního stavení na nejzazším okraji města vidím najednou na zemi ležet mužíka v laptích. Přistoupil jsem k němu a ulekl jsem se, neb vypadal mrtvej. Ale když jsem se k němu shýbl, poznal jsem, že pouze spí. Byl přisát k prázdné láhvi od vodky... A jak tak jdu dál všude mužici, asi tak v dvacetimetrových rozestupech, každé s prázdnou láhví vedle sebe nebo přisátý a všichni jako jeden muž(ík) spěj, inu kázeň!... a protože v Sovětském svazu je všechno veliký a gigantický, ta usnuvší alej se klikatila ulicema dobrý tři versty. Všichni položený na zemi, všichni s lahvičkama po boku, či přisátý. Pak jsem konečně uviděl jednoho, kterež ještě neležel, ale právě si lehal, přisátej k lahvi... čím dále jsem šel, tím byla hladina vodky v těch lahvích vejš a vejš, takže jsem logicky usoudil, že se blížím ke zdroji lihovin... vejdu dovnitř, dále v hale kulatej pult a vevnitř v pultě dvě soudružky. Stojej tam po pás v rublech a k nim se táhne ukázněná fronta mužíků, každéj v ruce připravený tři ruble, a každéj když přistoupí k pultu, jedna soudružka mu ty ruble vezme a hodí je pod sebe, druhá mu podá láhev, mužík uchopí špunt do zubů, to už k pultu přistupuje další, soudružka mu vezme tři ruble, všechno v naprostém pořádku a tichu bez výtržností. Jak šťastný a ukázněný lid!“

V závěru druhého dílu na str. 344 vzpomíná autor „prostřednictvím agentury Reuter“ na tzv. „sovětský vpád do Československa“. Říká zde: „Ke spisovatelům, kteří spáchali sebevraždu po sovětském vpádu, přibylo nové jméno. Básník Jan Prouza byl dne 28. 8. 1972 nalezen ve svém bytě oběšen. Literární dráha tohoto veřejnosti málo známého spisovatele se vyznačovala řadou konfliktů s oficiálními představiteli kultury, jež začaly poté, co v roce 1955 vydal sbírku „Milostné zvláštnosti“, a vyvrcholily v roce 1970, kdy byl zatčen a krátký čas držen ve vazbě, protože spolupodepsal petici žádající propuštění několika vězňených stoupenců A[lexandra] Dubčeka. Bezprostřední příčina sebevraždy není známa. Zdá se, že J. Pouza nezanechal žádný dopis na rozloučenou, pokud takový dokument včas neodstranila policie“.

Zaměření této emigrantské publikace je protisocialistické a hrubě antisovětské.⁸¹

81 ABS, přír. č. 259 k. 7, zákazy na MK ČSR (1979). Vyslovení zákazu dovozu a rozšiřování zahraničních publikací, 19. 3. 1979. Text je publikován v původním znění, ale grafická úprava přepisu se částečně odchyluje od originálu.

Příloha č. 2 – Obecný zákaz, vydaný na časopis *ALBO blitz* (1986)

OZT/098/86

7. pošt. schr. OZT/21, Obránců míru 85
PŠČ 170 34

13. května 1986

TAJNÉ

Výtisk číslo: 2

Příloha: 2 ks časopisůFederální úřad pro tisk a informace
s. JUDr. Jaroslav Malý
ředitel III. odboru
P r a h aVěc: Žádost o vyslovení obecného zákazu na časopis ALBO blitz

Po dlouhodobém sledování týdeníku *ALBO blitz* navrhuji vyslovit zákaz jeho dovozu a rozšiřování.

Důvod:

Jedná se o bulvární časopis zaměřený na komercializaci ženského sexu. Těžištěm obsahu jsou erotické, velmi často neslučitelné nebo jinak obscénní fotografie a kresby nahých žen. V řadě případů je při tom překračována únosná míra vkusu. Časopis propůjčuje svoje stránky i pro inzerci vysloveně pornografických filmů, pochybných afrodisiak, „čarodějnických praktik“ apod. Jsou v něm propagovány i idealizovány volný sex, prostituce a pochybné mravní hodnoty vůbec – publikace dělá reklamu „hvězdám“ pornofilmů, nechutným „sportům“, při kterých se soupeři zraňují do krve a také nevkusně „živočišným“ projevům některých rockových skupin. Viz příložená čísla 48 a 46 z roku 1985.

Vydavatel: Blitz s.r.l. – Via Stefini, 2 – 20125 Milano, ItálieAdresa redakce a administrace: Via M. de Vizzi, 35 – 20092

Cinisello B (MI) – Cas. Post. n. 132, Itálie

Náčelník: [podpis plk. Josef] Šalanský⁸²

82 *ABS*, přír. č. 495, k. 3, žádost o vyslovení obecného zákazu na časopis *ALBO blitz* z 13. 5. 1986. Text je publikován v původním znění, ale grafická úprava přepisu se částečně odchyľuje od originálu.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek

- f. Hlavní správa tiskového dohledu ministerstva vnitra (318)
- f. Organizační a vnitřní správa IV. díl (A 6/4)
- f. Osobní evidenční karty (OEK)
- f. Personální spisy příslušníků MV
- f. Sekretariát ministra vnitra VI. díl (A 2/6)
- f. Sekretariát ministra vnitra VII. díl (A 2/7)
- f. Sekretariát ministra vnitra IX. díl (A 2/9)
- f. Sekretariát ministra vnitra X. díl (A 2/10)
- přír. č. 259, 293, 416, 495 (odbor zahraničního tisku)
- sb. Usnesení vlády ČSSR

Archiv města Plzně

- f. Celnice Plzeň (NAD 1167)

Národní archiv

- f. Český úřad pro tisk a informace
- f. Federální úřad pro tisk a informace

Literatura

- BÁRTA, Milan – KALOUS Jan – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel: K organizační struktuře Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti Československé (socialistické) republiky v letech 1945–1989. In: KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2009
- BÁRTA, Milan: Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968. *Securitas Imperii*, 2003, č. 10, s. 5–57
- BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Grada, Praha 2019

- JANÁČEK, Pavel – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – WÖGERBAUER, Michael a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Ústav pro českou literaturu AV ČR – Academia, Praha 2015
- MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter: *V stopách železného Felixy. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2012
- POVOLNÝ, Daniel: Operativní technika a StB. *Securitas Imperii*, 2003, č. 10, s. 106–129
- PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. II. díl (1945–1992)*. Doplněk, Brno 2009
- ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009
- ŠIMEČKA, Milan: *Obnovení pořádku*. Atlantis, Brno 1990